

A korszerűsítés irányai

A magyar büntetés-végrehajtás jogi szabályozása

A magyar büntetés-végrehajtási jog európai harmonizációs és előbbre mutató eredményeinek értékelésekor az ezredfordulón fontos kérdés, milyen bűnmegelőzési intézkedésekre van szükség, milyen elméleti alapokra építsünk, mely intézkedések a leghatékonyabbak, hogyan tudjuk ezekhez biztosítani a megfelelő feltételeket. A számos társadalmi, gazdasági, szociális feltételhez a büntető felelősségre vonás olyan megszervezése is beleértendő, amely összhangban van a tudományos eredményekkel, a lakosság tudati állapotával, a gyakorlati megvalósulás lehetőségeivel, körülményeivel.

A tudományos fejlődés a társadalomtudományok körében nem annyira elszigetelt géniuszok munkája, hanem az egymást tisztelő párbeszédnek, a találmányok és eredmények nagylelkű cseréjének, az igazság fényére való nyitottságnak köszönhető.

A tudományos kutatás egyrészt sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztését igényli, másrészt az elméletnek sokkal differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek megválaszolásában. Korunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan egyesítő elmélet kidolgozására van szükség, amely tükrözi a büntetési célok sokoldalúságát, pluralizmusát.

A jövőben fontosnak tűnik jóvátételt nyújtani a jogaiban megsértett egyénnek, még ha csak oly módon is, hogy a büntetés jellege nem zárja ki a jóvátétel lehetőségét. A pénzbüntetéseket például majd elsősorban az áldozatok kártalanítására kellene fordítani, és a szabadságvesztést is úgy lenne jó végrehajtani, hogy az elítéltet a sértett kártalanítására is sarkallja.

A büntetés-végrehajtásról, működéséről, jogi szabályozásának színvonaláról úgy kaphatunk valós képet, ha megvizsgáljuk, milyen mértékben tudja betölteni rendeltetését, funkcióját, milyen elvárásokat támasztottak vele szemben. A büntetés-végrehajtás szerepének, hatékonyságának kérdése nem hanyagolható el, különösen akkor, amikor a büntetés-végrehajtás helyzetét alapvetően befolyásoló – hol nagyságában, hol összetételében változó – bűnözés helyzetét nem látjuk megnyugtatónak.

Amint büntetés nélkül nincs büntetőjog, nincs kriminalizálás, büntetés-végrehajtás nélkül ugyanúgy nincs büntető felelősségre vonás, mert nélküle parttalanná, önmagáért valóvá válna az egész büntető felelősségre vonási folyamat. Ha a büntetőjog azzal tudja betölteni társadalmi szerepét, hogy büntet, akkor a büntetés-végrehajtási jog is csak akkor tudja betölteni társadalmi szerepét, amennyiben ezt a büntetést érvényesíti. Úgy kell ezt tennie, hogy eredményes, hatékony legyen, ugyanakkor megfelelően a jogállamiság követelményeinek is.

A tágabb értelemben vett büntetőeljárás, a büntető felelősségre vonás folyamatában egymáshoz szorosan kapcsolódó szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének – így a nyomozásnak, a bíróság ítélezésének, de a szankciók végrehajtásának is – az elhanyagolása, továbbá a kapcsolódás lazulása az egyes szakaszok között az egész folyamat hatásfokát ronthatja le. Amint büntetés, büntető intézkedés, azaz szankció nélkül nincs büntetőjog, büntetés-végrehajtás nélkül sincs tényleges büntető felelősségre vonás. Elhanyagolása a büntető igazságszolgáltatásban is hiábavalóvá teheti a helyes törekvéseket.

A kriminálpolitikában is helye van a büntetés-végrehajtási (szankció-végrehajtási) politikának, annak egyik alrendszerét képezi, mint ami a büntetések és intézkedések végrehajtásának elveit és stratégiáit tartalmazza. A büntető igazságszolgáltatási rendszerek hatásossága és hatékonysága rendszeren belüli kölcsönhatásoktól determinált, a büntető igazságszolgáltatásban közreműködő valamennyi szerv munkaterhét szélesebb körben az eljárás megelőző szakaszaiban más szervek által hozott döntések határozzák meg. Szükségyszerűség, hogy a szervezés területén új megközelíté-sű formákat is igénybe kell venni.

A hatóságok tudomására jutott bűncselekmények görbéje majdnem négy évtizedig tartott és mértékletes, de kitartó emelkedést mutatott a legtöbb nyugat-európai országban. Ez több helyen magával hozta a közvélemény bizalmának csökkenését a büntető igazságszolgáltatásban. Ott pedig, ahol a bűnözési hullám csillapodását láthatjuk, a felszín alatt nagyon kedvezőtlen átrendeződés zajlik le, így például háromszorosára nőtt az ún. fejlett országok emberölési rátája. Az európai emberek – a folyamatos változások következtében – egyre több megoldandó konfliktust és helyzetet „termelnek”. Az Európa Tanács tagállamai büntető igazságszolgáltató rendszerei nagymértékben különböznek a másiktól, akár még egy államon

belül is előfordulnak lényeges különbségek.

A bűnözés elleni küzdelem újabban helyeselhetően a maga komplexitásában igyekszik vizsgálni és feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében. Ennek során egyre inkább megfelelő figyelmet fordítanak a szankciók végrehajtásának az egész, a büntető felelősségre vonás folyamatában betöltött szerepére, hogy minden büntetés vagy büntetőjogi intézkedés hatékonysága nagymértékben függ a büntetés-végrehajtási szervek tevékenységének színvonalától is. Mit ér a nyomozás vagy a tárgyalás által esetleg kiváltott „morénói pszichodráma”, ha nem részesül további társadalmi szempontból pozitív ráhatásban az elítélt a büntetés végrehajtása alatt, ha nem kap segítséget a szabadulása után a beilleszkedéshez. Egymáshoz szorosan kapcsolódó eljárási szakaszokról van szó, melyek közül bármelyik szerepének az elhanyagolása a többi hatásfokát rontja le. *„Hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetésről vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha minden elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson”* – fogalmazta meg már a múlt század első felében *Deák Ferenc* tiszti ügyési tapasztalatait rögzítve a büntetés-végrehajtás jelentőségéről. Nagyon időszerű és megalapozott tudományos törekvést tükröz, hogy a büntetőeljárás megindulásától az utógondozás megszűnéséig tartó folyamatot, mint egységes egészet vizsgáljuk, mint olyant, amely a társadalommal összeütközésbe kerülő személyt hivatott újra visszavezetni, ott elismertetni, éppen a társadalom védelme érdekében.

Mindezekre figyelemmel is jogi szakvizsga tárgya lett a büntetés-végrehajtási jog, az egyetemeken kötelező tantárgy, tudományos konferenciákon önálló szekcióvá vált az iránta megnyilvánuló növekvő érdeklődés és szükséglet folytán.

Közismert, hogy a bebörtönzöttek sorával való törődés évszázadok óta foglal-

koztatta az emberbaráti és filantrop eszméktől vezérelt szervezetek képviselőit, de még olyan nagy személyiségek sem tudtak, vagy csak lassan, hosszabb idő eltelte után eredményeket elérni, mint *Howard, Beccaria*. Magyarországon is komoly hatása volt ennek az eszmerendszernek, tanúsítják a korabeli latin tanulmányok (például *Bodó Mátyás* Gömör vármegyei tiszti ügyész latin nyelvű tanulmányai stb.), de a reformkori politikusoknak is fontos témája volt a büntető intézmények és a fogva tartási intézmények humanizálása.

Livingstone Amerikában, Deák Ferenc Magyarországon nem győzte eléggé hangsúlyozni, hogy nem elég a büntető anyagi jog tudományos kérdéseivel foglalkozni, mert az értékes eszmék, gondolatok elvesznek a diszfunkcionális végrehajtásban. A szabadságvesztés végrehajtásának sikere a büntetés-végrehajtási szervezetek működésétől függ. A külföldi jogintézmények átvételénél az egy az egyben történő másolás veszélyességére már a századfordulón rámutatott *Balogh Jenő*, amikor óva intette

a törvényhozókat attól, hogy külföldi jogintézményeit, összjogi, társadalmi, intézményi összefüggés-rendszerükből kiragadva a magyar jogrendszerbe kipróbálás nélkül átültessék. Az ilyen megoldások eleve bukásra vannak ítélve. Így fogalmazott: *... sokszor hangzottatott panasz, hogy codificatoraink nem veszik figyelembe a magyar viszonyok követelményeit, sokat recitálnak, sőt, gyakran egyszerűen fordítanak. Ez az állítás a maga általánosságában nem jogosult büntető törvénykönyvünkkel szemben; másrészt azonban tagadhatatlan, hogy büntető törvényhozásunk Szent Istvántól fogva napjainkig a külföldi jogrendszerekből számos intézményt ültetett át, sok jogtételt recipiált, és pedig egyeseket helyesen, a magyar jogfejlődésnek és törvénykezésnek, sőt, egész nemzetünk haladásának a javára; másokat kellő megfontolás és az eltérő magyar viszonyoknak megfelelő figyelembe vétele nélkül. A megfontolás nélkül való recepciónak veszedelmei pedig éppen a büntető törvényhozás terén a legnagyobbak, mert a gyakorlati jog-*

életnek egyik ága sincsen olyan szoros összefüggésben a nép jellemével és a tényleges életviszonyokkal, mint a büntetőjog.¹

Önálló jogág

Finkey felfogása szerint a börtönügy a büntetőjog tudományának az az önálló ága, amely általában a büntetési eszközökkel, főleg azonban a szabadságvesztés-büntetésekkel, az ezekhez hasonló vagy ezekkel összefüggésben álló letartóztatási vagy büntetőpolitikai megelőző intézetekkel, illetőleg a büntetési és megelőzési eszközök szervezetével, végrehajtási módozataival foglalkozik.

A büntetés-végrehajtási jog a bűnügyi tudományok „mostohagyermeké” volt az 1990. évi rendszerváltozásig, holott nem vitás, hogy a jogi kultúra része. Már az 1900-as évek elején, első felében *Angyal Pál*, *Finkey Ferenc* és *Irk Albert* önálló jogágiságát említették, a büntetőjog egyik hátszmérőjeként is jellemezték.²

„Az európai börtönügy elméleti modelljétől való legdrasztikusabb eltávolodás a II. világháború befejezését követő évtizedben történt. Miközben a nyugati társadalmakban megindult a hagyományos értékrend és intézményrendszer megújítása, a hazai börtönügy a paranoidá torzult sztálini büntetőpolitika ideológiai háttérében az osztályharc fokozatos éleződésének, illetve a proletárdiktatúra hatalomgyakorlása a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó tantételei álltak. Az átpolitizált büntetés-tan új tartalma a regresszív prevenció lett.”³

Az 1950-ben megalkotott Bt. ugyanakkor a tett-büntetőjog elveit követte. *Kádár Miklós* büntetési célelmélete szerint a büntetés első és legfőbb célja a társadalom védelme, második célja a különös megelőzés, ezen belül a tettes megjavítása és nevelése. A harmadik cél pedig az általános megelőzés, de nem az elrettentés, hanem a társadalom tagjainak nevelése révén. Fo-

nyó *Antal* éles határt húzott az „új társadalomvédelem” mozgalom két ága, a Grammatika-, illetve az Ancel-féle irányzat között.

Nézete szerint az intézkedések a büntetési rendszernek és a büntetési elméletnek önálló alapkövei. *Király Tibor* határozottan elkülönítette a büntetésektől a tisztán morális rosszallást tartalmazó óvó, segítő intézkedéseket. Többször kiemelte a büntetés jogi lényegét. Később legtöbbször a büntetés-nevelés problémakörével foglalkoztak. *Szabó András* az átnevelés szükségleteihez igazodó büntetések követelésével logikusan jutott el olyan közvetítő elméleti alapra, amelyben a tett-büntetőjog és a determinizmus egyeztethető. *Földvári József* a büntetés-tan elméletének alapjául átfogó tanulmányában a büntetés végső célját a megelőzésében jelölte meg az általános és különös megelőzés módszerként alkalmazva. Az 1960-as évek elejétől kriminológusok, szociológusok kezdték meg a börtönökben az empirikus kutatásokat.

Az 1960-as években megjelent kriminálpedagógiai jellegű tanulmányok még az elítéltek átnevelésével kapcsolatos elképzeléseket tükrözték. Olyan célkitűzést irányoztak elő, amely értelmében az elítéltekben a büntetés-végrehajtás eredményeképpen kialakulhat az újabb bűnelkövetéstől való tartózkodás és a társadalmi munkamegosztásban az önkéntes beilleszkedés készsége. Az 1966. évi büntetés-végrehajtási jogi kodifikációs munkát a büntetőjog-tudomány és a kriminológia elméleti vezető egyéniségei segítették (*Fonyó Antal*, *Szabó András*, *Vermes Miklós* és mások), akik kondifikációs tárgyú írásaikkal élénkítették a büntetés-végrehajtás tudományos művelését. A büntetés-végrehajtás jogi szabályozását érintő elemzések az 1970-es évektől már megjelentek *Földvári József*, *Gláser István* és *Horváth Tibor* tollából. Jogösszehasonlító tanulmányok írásával elősegítették művelését *Bócz Endre*, *Gönczöl Katalin* és *Nagy Ferenc*. Átfogó, nemzetközi kitekintést is nyújtó kriminálpeda-

gógiai munkát írt Pál László. A 70-es években mutattak még rá Vigh József és Tauber István közös tanulmányokban az elítéltek beilleszkedési szándéka büntetőintézetben belüli kialakításának több nehezen feloldható akadályára.⁴

Györgyi Kálmán a büntetési rendszert – a büntetőjog alapkérdésének tekintve – egységbe foglalva dolgozta fel. Nagy Ferenc pedig az intézkedések helyét a büntetőjog szankciórendszerében. Mindez jelentős hozzájárulás volt a büntetés-végrehajtási jogtudomány újraindulásához is. Horváth Tibor arra az álláspontra helyezkedett a korszak büntetéselméleti vitája során, hogy a tetтарыны, a „málum” jellegű büntetés központi szerepének fenntartása mellett – a büntetési rendszer humanizálásával – nagyobb mértékben egészülhet ki a szankciórendszer morális pszichikai, szociálpolitikai tartalma prevenciós célokat szolgáló intézkedésekkel. Több büntetési cél mellett foglalt állást, a legátfogóbb célként a társadalom védelmét jelölte meg.

Az 1980-as években két erőteljes irányzat rajzolódott ki: a Vigh József által képviselt tetтарыны-büntetőjog alapján álló, a társadalom közösségi erejére építő, korszerűsített kezelési felfogás, a másik a Szabó András és Békés Imre képviselte irányzat, amely a klasszikus büntetés-tan újjáélesztett fogalmaival operál a tetтарыныны meg-torló büntetés híveként. A klasszikus büntetőjog alapelveinek érvényesítése mellett lehetőséget kell biztosítani a „kezelésre” is, igaz, nem kötelező formában, hanem szolgáltatás gyanánt. Ezt azzal indokolják, hogy a börtön totális rendszerében nem alakulhat ki az elítéltekben a pedagógiailag szükséges együttműködési készség. Gönczöl Katalin szerint recesszió idején indultak meg azok a társadalmi, hatalmi mechanizmusok, amelyek a punitatív, megtorló jelleget helyezték előtérbe, az igazságosság és a klasszikus értelemben vett garanciák egyidejű hangoztatásával. A büntetőjog eszközzrendszere önmagában

alkalmatlan a bűnözésben újratermelődő, a társadalmi problémák és az egy-egy bűncselekményben kifejeződő, kifejezésre jutó egyéni konfliktusok, krízishelyzetek megoldására.

Földvári József másfél évtizeddel ez-előtt megállapította, hogy „A büntetőjog-nak ezen fő része egyébként napjainkban jelentőségében lényegesen növekszik, és jogszabályanyaga is határozottan kezd el-különlüni mind az anyagi, mind az eljárás-i jog anyagától”. Tízéves tudományos mun-ka – közben rendszerváltás – és már egyetemi tantárgy is lett Magyarország va-lamennyi állam- és jogtudományi karán a büntetés-végrehajtási jog, hasonlóan a jog-államok gyakorlatához. (Rómában kapott először az egyetemen önálló tanszéket a „börtönügy”, mégpedig 1882-ben, amitől tudományági önállóságának hangoztatása kezdetét vette.)

Az egyes tudományágakon belül a ku-tatási tapasztalatok gyarapodásának követ-kezményeképpen a megismerés határai ki-terjednek, a társadalmi gyakorlat újabb kö-vetelményei jelentkeznek. E körülmények kölcsönhatással vannak egymásra és azzal az igénnyel járnak, hogy bizonyos jelensé-geket speciális elemzésnek vessünk alá. Így az egyes tudományágak szárnyai alól új tudományágak bontakoznak ki, amelyek új nézőpontból sajátos módszerekkel végzik megismerési tevékenységüket.

Angyal Pál és Finkey Ferenc arra mu-tattak rá, hogy a büntetés-végrehajtással kapcsolatos kérdések önálló szabályozást igényelnek, Irk Albert pedig már magától értetődő természetességgel osztotta fel a büntetőjogot a gyakorlatban ma is követett három fő részre; anyagi, eljárás-i és vég-re-hajtás-i jogra. Ez a nyugat-európai szakiro-dalomban is egyértelműen kifejezésre jut, ahol például a büntető felelősségre vonás „harmadik pilléréként” fogalmazta meg Günther-Kaiser professzor. A tudomány szintjére nálunk Földvári József emelte, amelyet olyan idősokban végzett el nagy körültekintéssel, amikor ilyen jogállami

tudományágak nem találtak nagy támogatóra.

Az utóbbi egy-két évtizedben tehát a büntetés-végrehajtási jog nagyot fejlődött, vele szemben a társadalmi gyakorlat újabb és újabb követelményeket támaszt, és ez a fejlődés tudományági önállóságát is eredményezi. Társadalmi szükségletté vált az egyre szélesebb körű és önálló jogi rendezés. A büntetés, az intézkedés foganatosítására hivatott szerv és a kötelezett közötti viszonyt a jog szabályozza, amely egyben csak a jog révén létezik. A büntetés-végrehajtási jognak a nemzetközi dokumentumokban is tükröződő követelmények, elvárások szerinti művelése, és ezen belül az elítéltek jogi helyzetének átgondolása – összhangban a kriminálpolitika, a büntetési rendszer fejlődési irányvonalával – hozzájárulnak az állampolgári jogok fokozott védelméhez, a törvényesség vagy jogállamiság e területen történő további erősítéséhez. A nemzetközi egybevetésből levonható olyan következtetés is, hogy a magyar jogi kultúra alapvonásaiiban nemcsak megegyezik a nemzetközi jogi kultúrával, hanem pozitív meglepetéseket is tartalmaz a nyugat-európai államok számára. Ez igaz a büntető végrehajtásra, annak felügyeletére is. Hatályos szabályozásunkat az Európa Tanács ajánlásaiival általában véve összhangban lévőnek tartják már ma is az Európa Tanács szakértői.

A rendszerváltozás óta napjainkig történt jogi szabályozás és gyakorlat értékelésekor hangsúlyozni kell e szakterületről szólva, hogy a büntető felelősségre vonás a társadalomra legveszélyesebb normasértésekért történik, ezért a hatékonyság és a törvényesség kérdései ezen a területen jelentkeznek a legélesebben. A többi ember, az egész társadalom védelme érdekében a szabályszegőket, jogsértőket felelősségre kell vonni, de velük szemben is ugyanakkor törvényesen, a jogállamiság követelményeinek megfelelően kell végrehajtani a bíróság által kiszabott

vagy alkalmazott büntetőjogi szankciót és a legsúlyosabb jogkorlátozással járó büntetőeljárású kényszerintézkedéseket is.

A büntetés-végrehajtási rendszer fogalmát manapság már végképp nem lehet a szabadságvesztésre leszűkíteni – amit egyébként már Finkey is felismert –, várhatóan bővül az ún. alternatív büntetések, a nem szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciók köre. Ehelyütt is meg kell említenünk, hogy az elmélet művelői kitartóan szorgalmazzák a nem szabadságvesztéssel járó szankciók alkalmazását. Így azt, hogy a társadalmi rendszerváltásnak a szankciórendszerben is tükröződnie kell, amelynek során az alternatív gondolatoknak és az áldozati érdekeknek is helyet kell kapniuk, pl. a tettes-áldozat egyezség formájában.⁵ Az utóbbi években több új jogintézmény került bevezetésre, a járulékos feladatok is bővültek.

Az egyes büntetések és intézkedések végrehajtásának országos irányítása azonban átszervezést igényel, másoké pedig eleve annak megszervezését, mert jelenleg nem állnak ilyen alatt. E téren a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény megnyitotta az utat, számos előnye közül kiemelném a nyitottságát az új feladatokra; valamint azt, hogy további garanciákat is beépített.

A büntetés-végrehajtás további jogi harmonizációja során fontos lépésnek annak kell lennie szerény véleményem szerint, hogy az eltérő jogintézmények mögött megtalálható-e az közös gondolat és értékrend, amit Európában emberi jogoknak neveznek, nevezünk.

A büntetési célokat is az emberre – mint individuumra és társadalmi lényre – tekintettel kell megfogalmazni. A büntetéshez az igazságosság (mint az egyenlő méltósággal és szabadsággal bíró emberek közti biztonság és béke megteremtésének és fenntartásának) mértéke és eszköze mellett szükség van úgy egy közelebbi, mint egy távolabbi célra is.

A jogállamiság követelménye

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése Magyarországon a nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozással szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi büntető anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését. Egyidejű feladat a nemzetközi kötelezettségvállalásainkból eredő harmonizációs jogalkotási problémák megoldása és a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja. A nemzeti és történelmi sajátosságok tapintatos figyelembevételével történik a jogharmonizáció. Ennek folyamán azonban nem törölhetik el az ország belső kívánalmait.

A törvényesség és humanitás követelménye, valamint a hatékonyság igénye jelentős mértékben fejleszti a büntetés-végrehajtási jogot az egész világon. A büntetés-végrehajtási tevékenység során is az alkotmányos alapelveknek és jogoknak, a nemzetközi emberi jogi elvárásoknak, követelményeknek érvényesülniük kell. Ezt egy magas színvonalú, a gyakorlati igényeket kielégítő, segítő büntetés-végrehajtási jog képes szolgálja. A büntetés-végrehajtási jogtól függ a büntetőjogi szankció, a büntetőeljárás kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása. A reformok szelleme a büntetés-végrehajtáshoz is természetesen eljut, bár sajátos jelleggel és tartalommal. Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a büntetés-végrehajtás Magyarországon humánusabb lett, követi a mai viszonyokat. A szankciók tartalmát képező jogkorlátozás, jogfosztás mértéke törvényben nyert megfogalmazást, a kötelezettségek helyett az ösztönzésnek jutott nagyobb szerep, a véleménynyilvánítás, az önálló

döntési és választási lehetőségek köre növekedett, nemzetközi összehasonlításban is igen széles körű biztosítékrendszer működik. Az új évezred első éveiben azonban már olyan törvényre van szükség, amely a jelenleg hatályos, sokszor módosított törvényerejű rendeletnél jobban szolgálja a büntetési, a nevelési vagy kezelési célokat, amely épít a magyar büntetés-végrehajtás még ma is hasznosítható hagyományaira, értékeire, ugyanakkor közelít, hasonul a korszerű európai megoldásokhoz.

A hatékonyság és a törvényesség ellen hat, hogy egyes szankciós végrehajtásának nincs központi felelős kormányzati szerve. A bíróságok ugyanis nem ilyenek, a büntetés-végrehajtás a bíróságnak nem alkotmányos kötelezettsége, feladata. A közérdekű munka, a pénzbüntetés, az elkobzás, a vagyonekobzás, a felnőtt korúak pártfogó felügyelete végrehajtó szerveként a sokszor módosított hatályos büntetés-végrehajtási törvényerejű rendeletünk a bíróságokat, illetve szerveiket, – mint a bírósági gazdasági hivatal, büntetés-végrehajtási csoport stb. – említi. Más szankciók is a legkülönbözőbb ágazatok irányítása alatt állnak. A jogfosztó mellékbüntetéseket – amelyek alkalmazhatók önállóan is – a Belügyminisztérium irányítása alatt álló rendőrség hajtja végre. Sem a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelet, különösen nem a részletes végrehajtási szabályokat tartalmazó 4/1968. BM-utasítás, illetve annak melléklete nincsenek már összhangban a hatályos büntető jogszabályokkal.

A legújabb hazai szakirodalomban felmerült, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtását külön törvényben kellene szabályozni, mint Németországban. Az egyes országokban különféle megoldásokat találunk ezzel kapcsolatban. Vannak, ahol külön törvényben szabályozzák, vannak, ahol a büntetőeljárás törvényben. Az, hogy az előzetes letartóztatás végrehajtásának részletes szabályai vonatkozásában eltérés

van a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 19/1995. BM-rendelet és az előzetes letartóztatás és a szabadságvesztés végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. IM-rendelet között több kérdésben – például a kapcsolattartás tekintetében is –, nem elegendő indok arra, hogy külön törvényben történjék a szabadságkorlátozással járó büntető eljárásjogi intézkedés végrehajtásának szabályozása.

A szabadságvesztés végrehajtásának szabályozása koncepciójának középpontjában is a differenciálás és a fokozatosság elvének gyakorlati megvalósítása állhat.

A büntetés-végrehajtás új jogi szabályozását a törvényességi és gyakorlati igények mellett szükségessé teszi az új büntető anyagi jogi és büntető eljárásjogi szabályozás is. Várhatóan kiegészül a szankciórendszer a Btk. módosítását követően az ún. gazdálkodó szervezetekkel szemben alkalmazható törvényességi intézkedéssel, melynek nemei lehetnek a megszűntnek nyilvánítás, a működés felfüggesztése, az egyes jogviszonyokból való kizárás, a tevékenységi körtől eltiltás, a pénzbírság, a szakmai felügyeleti ellenőrzés. Feltételezhető azon lehetőségek körének szűkítése, hogy a jogerősen elítelt kivonhassa magát a büntetés végrehajtása alól. Ennek irányába mutatnak azok az elképzelések, amelyek szerint a büntetőeljárásnak az elkövető ismeretlen helyen tartózkodása miatt történő felfüggesztése esetén a felfüggesztés tartama az elévülés határidejébe nem számítana be. A szóba jött több új törvényi tényállás között például felmerült, hogy a szabadságvesztés végrehajtását biztosító előírások megszegése büntettet jelentsen, mégpedig azzal az elkövetési magatartással, miszerint aki a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére vonatkozó felhívásnak nem tesz eleget, büntettet követ el. A szabadságvesztés azonnali foganatba vételének elrendelése merül fel a szabadlábon lévő, bűnös szervezkedésben részt vevő személlyel szemben. A szervezett bűnözés elleni szigorúbb szabályok érvényesülését

juttatja kifejezésre, hogy a bűnös szervezkedés keretében elkövetett bűncselekmény miatt kiszabott szabadságvesztésből az elítelt nem lenne a jövőben feltételes szabadságra bocsátható. Szintén szigorítást tükrözne a bűnözés kihívására egy olyan rendelkezés is, hogy a végleges hatályú foglalkozástól eltiltás, valamint kiutasítás alól a bíróság nem mentesíthetne. Egyébként is a mentesítés jelenlegi várakozási ideje az egyes büntetések esetén emelkedne 3, 5, 10, 15 évre.

A szervezett bűnözés elleni küzdelemben nagy lehetőségként mutatkozik a büntetés-végrehajtási és az ügyészségi számítógépes nyilvántartás összekapcsolása, amelyet az igazságügyi kormányzat részéről és a Legfőbb Ügyészség részéről is örömmel üdvözöltek. Az ügyészi nyilvántartás tartalmazza valamennyi olyan személynek az adatait, aki ellen bármely nyomozó hatóság (ügyészség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség, adónyomozók, határőrség) bűncselekmény gyanúja miatt nyomozást folytat, avagy valamilyen minőségben, bűnügyben szerepel.

Amennyiben a büntetés-végrehajtási szervezet ezeknek a személyeknek az adataihoz hozzáfut, pontosan és gyorsan olyan információk birtokába kerül, amelyek alapján könnyebben el tudja dönteni, kik mehetnek be, milyen minőségben a büntetés-végrehajtási intézetekbe (kapcsolattartó, ügyintéző, szerződéskötés stb.). A büntetés-végrehajtási szervezet így tudomást szerez arról is, hogy a fogvatartottnak kik a szabadlábon lévő büntársai, valamint mely gazdálkodó szervezetek, egyéb szervezetek neve merül fel bűncselekmény elkövetőivel kapcsolatban, kikkel nem tanácsos szerződést kötni, illetve kiktől fontolandó meg adomány átvétele, társadalmi ellenőrzési vagy felügyeleti szervek tagjaiként kik nem engedhetők be az intézetbe. Hosszú időn át lehetne sorolni azon lehetőségeket, amelyek megkönnyítenék, pontosítanák a büntetés-végrehajtási munkát, és hatékonyabbá tennék az információszerzést.

A nemzetközi kötelezettségvállalásainkból származó, még nem egyértelmű összhangot tükröző néhány harmonizációs jogalkotási probléma megoldása, a büntető igazságszolgáltatási rendszer reformja, a magasabb és alacsonyabb rendű jogszabályok közötti diszharmonia feloldásának, minden jogkorlátozás törvényi szintű szabályozásának időszakában a gyakorlati igényekkel kapcsolatos feladatok lehetőség szerinti gyors megoldása a fejlődés meghatározó mozgó ereje. Az európai modell – a nemzeti sajátosságok figyelembevételével – költségkímélő, de hatékony megoldásokkal adaptálható. Mint minden összehasonlításnál, így a büntetés-végrehajtás esetében is az elsődleges feladat azoknak a körülményeknek a figyelembevétele, amelyek övezik, determinálják fejlődését, alakulását befolyásolják, de amelyek kívülállnak rajta.

Világszerte jelennek meg napjainkban is publikációk a büntetés-végrehajtásról és hatékonysága kérdéseiről. Alapvetően közös bennük a jogállamisághoz, a törvényesség elvéhez, mint alaptételhez való ragaszkodás. Az egyes országokban bármennyire azonosak is a jelenségek, amelyekre az igazságügy területéről választ kell adni, a gazdasági-társadalmi fejlettségükben kimutatható különbségek, az eltérő hagyományok, az európai integrációs igényük ezek messzemenő figyelembevételével is alkotó hozzáállást eredményez. A jog-összehasonlítás folytán az egyes jogintézmények fejlődési tendenciáinak meghatározásánál számos ország összesített tapasztalatát lehet alapul venni. A pozitív törvények hasonlóságának vagy különbözőségének egybevetése alkalmi összekötő kapcsolat is lehet az eltérő jogrendszerek között még akkor is, ha elvi álláspontjaik alapvetően különböznek egymástól.

A jogharmonizáció megvalósításának ütemét, tartalmát komoly mértékben befolyásolta és befolyásolja a bűnözés helyzete. Amennyit a bűnözés Európában 30 év

alatt növekedett, ugyanannyit nőtt Magyarországon 6–7 év alatt. Mindez olyan hatással van a lakosságra, de a szakmai közvéleményre is, amely a büntetések szigorítása iránti igényt juttatta kifejezésre. Ez nemcsak az ítélethozatalnál, hanem a végrehajtás folyamán történő szigorításra is vonatkozik. A jogokat is felül lehet vizsgálni és ki lehet egészíteni. Még az emberi jogok sem változtathatatlanok, mintha kőbe lennének vésve. Ez hangzott el az Európa Tanács jubileumi 50. évi közgyűlésén szó szerint, és az erről szóló kiadványban is közzétételre került. A demokratikus biztonságot meg kell óvni a különféle látható vagy rejtett veszélyektől, így többek között a szervezett bűnözéstől, a korrupciótól, a kábítószeres bűnözéstől. Ennek garانتálása állandó folyamat, amely napról napra új erőfeszítéseket követel.

Jóllehet, a büntetési és a büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a konkrét büntetés végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká. Az ítéletben kiszabott és a törvényben meghatározott büntetés jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor, midőn az egyes büntetés, büntetőjogi intézkedés tartalmától függően valakit ténylegesen fogva tartanak, avagy kitiltják, kiutasítják valahonnan és eltiltják más alapvető jogaitól. A jogfosztás, illetve jogkorlátozás mértékét az adott szankciók tartalma adja. Mivel az alapvető jogok korlátozásáról van szó – még ha maga az állam részéről és törvény alapján is –, messzemenő védelmet kell nyújtani a joggal történő esetleges visszaélés megelőzésére, kiküszöbölésére.

A bűnözésre adott válasznak tiszteletben kell tartania a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog társadalmi funkcióját. Igazodnia kell ezek hagyományos értékeihez és a jogállamiság megkívánta feltételekhez, azaz az elkövetett bűncselekmény súlyához igazodó büntetés keretei között csak az individualizációval lehet a speciális pre-

venció szempontjait érvényesíteni. Ugyanakkor figyelembe kell venni a sértettek szükségleteit, a lakossági elvárásokat is. Ahhoz, hogy a megmutatkozó nagyfokú igényre gyors és minőségi választ adhassunk, sokirányú reformot kell végrehajtani. Így többet között a jogalkotásban, az igazgatásban, a végrehajtás területén. Ennek keretében többek között a folyamatos képzést is meg kell valósítani. A jövőt illetően is egyértelművé vált, hogy a büntetőjogi szabadságvesztés és szabadságkorlátozás a társadalom, az egyén és az állam védelme érdekében nem nélkülözhető. A hatékony bűnüldözés viszont az állam kötelezettsége. Amely végrehajtási tevékenység nem törvényes, az nem felel meg a jogállamiság követelményének sem, s mint ilyen, eleve nem lehet hatékony, nem váltja ki az állam törvényei iránti tiszteletet. Jogállamban a büntetés-végrehajtás törvényességének elsődlegesnek kell lennie.

A jövő emberközpontú büntető igazságszolgáltatása szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. Nem szabad eltérni, hogy következmény nélküli legyen a normasértés, elmaradjon a végrehajtás, a cselekmény által megbolygatott szabadságkorlátokat és védelmi köröket újból meg kell szilárdítani, mégpedig a hatékonyság érdekében gyorsan és nyilvánosan. A bűnelkövető emberben nemcsak az individuumot, hanem az embertársat is látnunk kell. A büntetőjog, a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás koncepciója és szerkezete középpontjában – mint tettesnek és sértettnek egyaránt – az ember védelmének és tiszteletének kell állnia, melyből levezethető szabadságának korlátja is, amelyet csak annyiban gyakorolhat, és amelynek tiszteletben tartását csak annyiban igényelheti másoktól, amennyiben embertársainak ugyanolyan és éppúgy tiszteletben tartandó szabadságába és jogaiba nem ütközik. A megújulásnak minden intézményrendszer érintenie kell, magában kell foglalnia a büntetés-végrehajtási szervezet, valamint a

büntetés-végrehajtási jog további korszerűsítését is. Az egész rendszer megismerése lehet az az alap, amelyből kiindulva kell vizsgálni működését. Így lehet választ kapni az olyan kérdésre, hogy összességében hatékony-e vagy részleteiben, s hol szükséges a rendszerében javítani. Időtálló prognózist is nyújtó tételeket megfogalmazni napjaink változó világában, az ezredfordulón álló Magyarországon nagyobb felelősséget jelent, mint egy mozdulatlan időszakban. A társadalmat legjobban szolgáló szakmai álláspontot kell megtalálni a most felmerülő kérdésekben is, hogy lehetőleg ne kelljen később finomítani, esetleg felülvizsgálni.

A büntetés-végrehajtási jogtól függ a büntetőjogi szankció, a büntető eljárásjogi kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása. A végrehajtásban résztvevők feladatait, jogviszonyát szabályozva teszi teljessé a büntető felelősségre vonás folyamatát, megtartva szoros kapcsolatát a büntető anyagi és eljárási joggal – funkciójára, a szabályozott joganyag terjedelmére, valamint tárgyának és módszereinek sajátosságaira figyelemmel – önálló jogágazatnak tekintendő.

Az integráció jegyében

A magyar büntetés-végrehajtási jog napjainkban a fő- és mellékbüntetések, a büntetőjogi intézkedések, a büntetőeljárás törvényben felsorolt legsúlyosabb jogkorlátozással járó kényszerintézkedések végrehajtását, annak előkészítését és megkezdését, a büntető végrehajtáshoz kapcsolódó, valamint törvényi rendelkezésekkel hozzácsatolt járulákos feladatokat, a végrehajtásban közreműködő szervek és személyek feladatait, a végrehajtás hatálya alatt álló személy jogi helyzetét (jogait és kötelességeit), a társadalomba történő visszavezetésének, illetve beilleszkedésének módszereit, a jogok és köte-

lességek érvényesítésének módját (büntetés-végrehajtási eljárás) szabályozza, miközben szerves részét képezi egy több oldalról előremutatón jól működő jogállami biztosítérendszer is, benne az Európa Tanács konferenciáin és egyes értekezletein pozitív példaként is említett magyar ügyészi törvényességi felügyelet, bírósághoz fordulási jog, így a széles büntetés-végrehajtási bírói hatáskör, az emberi jogvédő szerepet betöltő ombudsman, a nemzetközi, továbbá a társadalmi ellenőrzés.

A büntetés-végrehajtási jognak a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítania a jogok és köteleességek összefüggéseire, kölcsönhatásaira, az elítéltek jogállásának kérdésében még meglévő ellentmondások tisztázására.

Az Európai Unióhoz csatlakozást megelőző években felmerülnek kérdések az e területtel kapcsolatos jogi szabályozás és gyakorlat vonatkozásában is. Ellentétes eredményre nem juthat a nemzeti jog, mint amelyet a közösségi jog tartalmaz. Úgy élhetnek együtt, hogy ugyanazt az eredményt kell hozniuk. A jogalkotás uniós irányelvek mentén folyhat, de ha nem történik meg a harmonizáció, annak bizony következménye lehet. Az irányelvekben egyéni jogokról, igényekről van szó, ezeknek a jogoknak a tartalma azonban meghatározható, miként az állam kötelezettségeinek megszegése és a kimutatható kár közötti kapcsolat is.

A jog folytonossága nem zárja ki, hogy úgy a külföldi, mint a hazai eszmék hatására meg-megújuljon.

Létrehozzák a schengeni információs rendszert, amelyben a körözött személyekre vonatkozó adatok, információk megtalálhatók, vagyis akikkel szemben a tagállamokban el kell járni.

A jogsegélykérelmeket az igazságügyi hatóságok közvetlenül továbbíthatják, tehát nem kell kormányzati szervnek, az igazságügyi minisztériumnak vagy belügyminisztériumnak megküldeni közbevetőleg, hanem közvetlenül bíróság, ügyészség keresi meg az ügyben eljáró

igazságügyi hatóságot. Ez a megkeresés telfaxon is történhet (dublinoi egyszerűsítés), amelynek első változatait már hazánkban is gyakorolják egyes ügyészi szervek Ausztria, Németország irányában, a velük kötött kétoldali egyezmény alapján, és Svájc irányában is. Ilyenkor a költséget a kérelmező, a megkereső viseli. A lojalitás követelményéből adódik, hogy a megkeresett állam haladéktalanul tájékoztatja a megkereső államot. Egyre többször hallunk napjainkban az ún. európai igazságügyi térségről. Az államok, amelyek ugyanazokat az értékeket vallják, létrehozzák a rájuk háruló kötelezettségeket, s ennek eleget tesznek.

Lényegében megelégedtek a maastrihti szerződésben azzal, hogy az Európa Tanács egyezményeit tökéletesítették. Ezek betartása, megtartása egyben tehát az uniós elvárások teljesítését is jelenti a mi szakterületünkön. Az amszterdami egyezmény újszerű vonásaira jellemző a lépésről lépésre haladás az igazságügyi együttműködés területén. A szabadság, a jog és a biztonság vagy igazságtérség kiépítése jelenti a rendőri és igazságügyi együttműködést a büntetőjog területén. A büntetőjog és a büntetőeljárás képezi a nemzeti tradíciók kemény magját, itt azért nehéz eljutni a közös nevezőhöz. A büntetőjogot a tagállamokra hagyták, utópisztikusnak vélelmezve a büntetőeljárás uniformizálására vonatkozó gondolatot.

A szankciók végrehajtásának ismérvei: az ésszerű hatékonyság kritériuma (az alkalmazandó szankciók skálájának összehasonlíthatónak kell lennie, a szigorúság kritériuma (a szabadságvesztési tételek különféleségét foglalja magában, hogy megfelelően hatékony, elretentő legyen).

A szervezett bűnözéssel szemben ajánlott elkobzással kapcsolatos új szabályozás a bűncselekmény hasznának az elkobzását jelentse, azonos értékű vagyontárgyat vonjanak el a bűnelkövetőtől, nehogy ki tudja vonni a büntetésből. Az uniós gyakorlat szerint oda kell figyelni a sérthetetlen terü-

letekre is (adó, illetve banktitok-paradicsom a bűnüldözés, a jogsegély teljesítése terén nem lehet akadály).

Saját állampolgár kiadatását sem lehet megtagadni a kontinentális országok által már elfogadott álláspont szerint, habár az angolszász jogterületen ezzel szemben változatlanul nagy az ellenállás. A kontinentális országokban a bírák és az ügyészek ugyanahhoz az igazságszolgáltatáshoz tartoznak. A brüsszeli jogban tehát az egyes államok eljárásjoga érvényesül, nem törekszenek az univerzálásra, igyekeznek tiszteletben tartani egymás nemzeti tradíciókon alapuló szabályozását. A büntetőjogot közelítik, de nem az eljárásjogot, a büntetés-végrehajtási jogból pedig az anyagi jogi részeket, teljesen eltérőek az eljárásjogi részek.

Folyamatos feladat

Befejezésül azt emelném ki, hogy a büntetés-végrehajtási jog elemzésekor mindig egy adott időpontban fennálló helyzetről kaphatunk képet, a következő nap esetleg már új gyakorlati kérdést vagy jogalkotói szempontot hozhat felszínre, amelyre ugyanúgy, mint az egész összefüggésrendszerre, nyomban oda kell figyelniünk. Nem lezárt kérdésről van szó, hanem folyamatos feladatról. Keresni kell az előrevitelt szolgáló jogi háttérrel, az egyéni boldogulás és a közjó kényes és oly sok veszélynek kitett egyensúlyát, biztosítani az információval való ellátottságot, hogy a minél nagyobb bizalom kialakuljon. Meg kell találni a filozófiák, doktrinák és harmonizált jogszabályok előtt a szükséges erkölcsi normákat, ne hogy bármilyen pozitív folyamat önpusztítóvá váljék. A büntetés-végrehajtás akkor tudja betölteni korunkban szerepét, ha úgy tud hatékonyan működni, hogy megfelel a jogállamiság követelményeinek. Büntetés-végrehajtási rendszerünk továbbfejlesztésének összhangban kell lennie jogéletünk fejlődési irányvonalával, az emberi- és állampolgári

jogok fokozott védelmének igényével, a demokrácia kiteljesedésének egyik feltételét jelentő törvényesség követelményeivel. Óvd a törvényt, és majd szelleme téged is óv! (Serva legem et lex servabit te.)

A büntetés-végrehajtási jog csakis emberközpontú lehet. A büntető végrehajtó vagy a végrehajtásban közreműködő szervek a bünelkövetőkkel, a tettesekkel kerülnek kapcsolatba, jogviszonyba, mégpedig büntetés-végrehajtási jogviszonyba. A büntető felelősségre vonás e szakaszában már a tettesre esik nagyobb figyelem.

A gyakorlati kérdések felismerése a tudomány művelőit, a jogalkotókat és jogalkalmazókat, a jogkövetőket a szakmai kérdések legjobb megoldására ösztönzi. Fokozottabban van szükség az értékek és a kockázat mérlegelésére. A nagy kihívások, feladatok közös megoldását elősegítő erényt, segítőkészséget elhanyagolni vétek lenne. Az eredeti felismerések elérésén túl eredményeinket bátran bemutathatjuk, de a világ tudományos tevékenységének eredményeit is közvetíteni kell. A tudományos eredmények és a gyakorlati tapasztalatok közös többszöröse mellett és ellene is felsorakoztathatók továbbgondolkodásra késztető érvek. A tudományos kutatás egyrészt sokkal bonyolultabb kutatási módszerek kifejlesztését igényli, másrészt az elméletnek sokkal differenciáltabbá kell válnia napjaink kérdéseinek megválaszolásában. Korunkban az egyes elméletek kizárólagosságával szemben olyan egyesítő elmélet kidolgozására van szükség, amely tükrözi a büntetési célok sokoldalúságát, humanizmusát. A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nehezen képzelhető el előrelépés. Márpedig ezt az előrelépést mindannyian nagyon óhajtjuk.

A fejlődésért, a még korszerűbb és hatékonyabb, a humánusot szolgáló állami és jogi intézményrendszerért dolgozunk, ezen belül ugyanilyen büntetés-végrehajtási rendszerért, magyar és egyben európai büntetés-végrehajtásért, ezt előmozdító büntetés-végrehajtási jogért.

Vókó György